

WIJKBIOGRAFIE
POST 45

2 PALENSTEIN

*Palenstein verrees ten noordoosten van de oude dorpskern in de Palen-
steinse Polder als eerste wijk van de New Town Zoetermeer. Het is de wijk
waarin de modernistische uitgangspunten over stedenbouw het meest zuiver
tot uitdrukking kwamen en kan gezien worden als de bakermat van de
huidige stad. Palenstein en Driemanspolder moesten in ruimtelijk opzicht
een overgang bieden van de lage, oude dorpskern naar de hoge, nieuw te
bouwen stad. De eerste paal werd geslagen in maart 1966, een maand
eerder dan in de tegelijk gebouwde wijk Driemanspolder. Rond 1972 was
de wijk grotendeels voltooid. Palenstein is nu, vijftig jaar later, tevens de
eerste wijk van Groot-Zoetermeer die te maken heeft met grootschalige
herstructurering.*

ZOETERMEER, Palenstein

Biografie

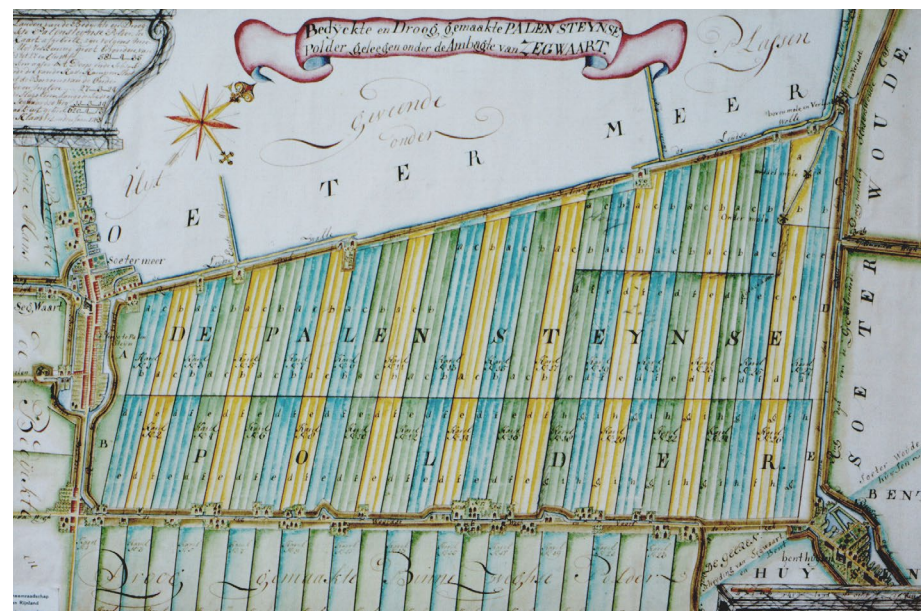
Prestedelijke fase

De wijk Palenstein is gebouwd in de Palensteinse Polder en wordt aan drie zijden door historische kades en weteringen omsloten. Aan de westzijde van de polder bevindt zich de Leidsewallenwetering. De Zegwaartseweg vormt de oostelijke begrenzing. Aan de zuidzijde vormen de Schinkelvaart en, in het verlengde daarvan, de Buurtvaart die de oude dorpskern omringt, de grens van de wijk.

De Leidsewallen zijn een 13^e-eeuwse waterkering van de vroegste Zoetermeerse ontginningen. Eeuwenlang hebben de Leidsewallen, samen met de zuidelijker gelegen Delftsewallen, de grens gevormd tussen Zoetermeer en Zegwaard. De Zegwaartseweg werd waarschijnlijk in de eerste helft van de dertiende eeuw aangelegd. De dijk met daarop een weg fungeerde als landscheiding (waterkering) tussen de hoogheemraadschappen Rijnland en Schieland. De Zegwaartse Vaart, de vaart naast de dijk, werd na de droogmaking van de Palensteinse Polder (1759-1763) gegraven ten behoeve van de scheepvaart en om het veen in de dijk nat te houden. Van de Schinkelweg dateert de oudst bekende vermelding uit 1449. Een schinkel of schenkel is een dijk die onder een hoek aansluit op een bestaande dijk. De bestaande dijk was in dit geval het dijklichaam waarover de Zegwaartseweg-Rokkeveenseweg liep.

De Palensteinse Polder werd ten behoeve van de turfwinning tot ver onder het maaiveld uitgegraven, wat resulteerde in een groot en diep meer. In 1759 kreeg de ambachtsheer, Joan Osy, toestemming om dit natte gebied in te polderen en droog te maken. Osy nam het grootste deel van de financiering voor de droogmaking op zich en daarom viel aan hem de eer ten deel de nieuwe polder een naam te geven. De polder werd vernoemd naar Osys voorname huis aan de Dorpsstraat: het Huis te Palenstein. Eind 1762 was de droogmakerij, met haar rationele structuur van tochten en dwarsloten, gereed.

De polder werd gebruikt voor akkerbouw en fruitteelt. Later maakte de akkerbouw plaats voor veeteelt. Aan de Zegwaartseweg staan boerderijen en andere gebouwen uit de dorps geschiedenis van Zoetermeer. Drie boerderijen dateren uit de 18^e eeuw. Ook hoeses uit de 19^e en begin 20^e eeuw zijn aan de Zegwaartseweg goed vertegenwoordigd. Pas met de bouw van de wijk Palenstein, vanaf 1966, kwam er een einde aan het uitsluitend agrarische gebruik van de polder.

Kaart van de drooggemaakte polder Palenstein uit 1763, door cartograaf Klaas Vis. Links de oude dorpskern. [Archief Hoogheemraadschap Rijnland]

De Schinkelvaart en de Schinkelweg. Rechts ligt het gebied waar later Palenstein zou verrijzen, 1961. [Stadsarchief Zoetermeer]

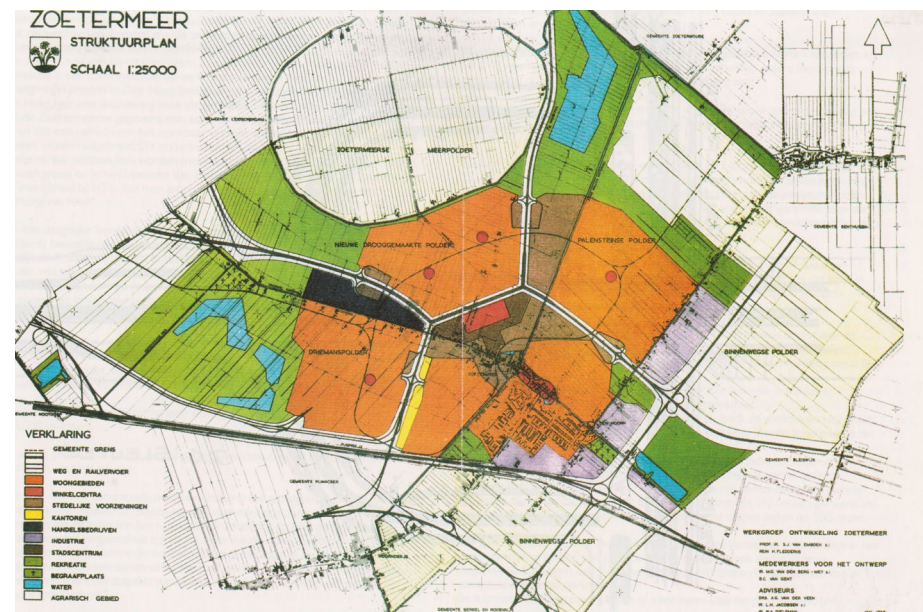
Planvorming

In 1962 werd Zoetermeer aangewezen als groeikern en overloopgebied voor de agglomeratie Den Haag, en die enorme opgave werd voortvarend opgepakt. Omdat de Provinciale Planologische Dienst niet verder wilde met het Instituut Stad & Landschap dat tot dan toe een belangrijke bijdrage had geleverd aan de uitbreidingen van Zoetermeer, en het college inzag dat het gemeentelijk apparaat nog niet berekend was op deze nieuwe taak, werd ter 'verzwaren van het advieschap' [Van Gent, p.2/1] de Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer opgericht. De meest vooraanstaande leden waren W.F. Schut, directeur Instituut Stad & Landschap, S.J. van Embden, stedenbouwkundige te Delft en R.H. Fledderus, stedenbouwkundige te Rotterdam. De directeur Gemeentewerken van Zoetermeer, Van Heemskerck, had een coördinerende rol. De landschapsarchitect Wim Dieleman raakte vanaf 1965 betrokken bij de Werkgroep. De plannen voor Zoetermeer, en dan met name de eerste wijken Palenstein en Driemanspolder, bevatten op dat moment nog nauwelijks groen. Dieleman pleitte dan ook voor grote parken langs de flanken van de stad. Het Structuurplan Zoetermeer uit 1965 werd vanwege nieuwe wetgeving pas in 1968 daadwerkelijk vastgesteld. In de tussentijd ontwikkelde de Werkgroep alvast deelplannen voor de wijken Palenstein en Driemanspolder.

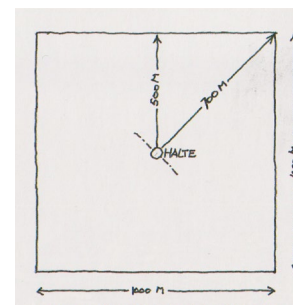
Het stond vrij snel vast dat er in hoge dichtheden gebouwd zou gaan worden om het landschap zo min mogelijk aan te tasten. [Van Geest, p.32] Driekwart van de toekomstige bewoners zou in hoogbouw komen te wonen. Voor de bebouwing die grensde aan de oude dorpskern en de wijk Uitbreiding Dorp was laagbouw het uitgangspunt.

In de optiek van de stedenbouwers uit de jaren '60 was er geen plaats meer voor middelhoge bouw zonder lift: men woonde òf op de begane grond in een eengezinswoning òf men woonde 'hoog', voorzien van alle comfort. Van Embden stelde dat hevige contrasten in stadsgebieden de ruimtewerking bevordert. 'Ruimtebeleving, zoals alle beleving, berust op contrastwerking.' Ook wees van Embden op de vormgevende werking van hoogbouw en de oriëntatiefunctie van torenflats. [Van Geest, p.41] De wijk werd door de stedenbouwkundigen opgevat als een driedimensionale compositie, een afgerond en begrensd ensemble. Dit in tegenstelling tot bijvoorbeeld de Bijlmermeer in Amsterdam, waarvan het patroon in principe eindeloos doorgezet kan worden. [Van Geest, p.40/41]

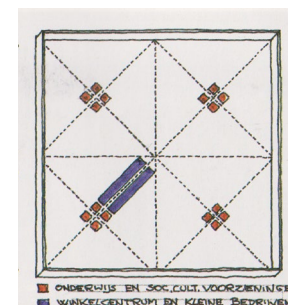
Het structuurplan was sterk gebaseerd op de modernistische stedenbouwkundige uitgangspunten van het CIAM, waaronder functiescheiding, rationalisatie en schaalvergroting. Het autoverkeer kreeg een centrale rol in het ontwerp. Palenstein kreeg, net als elke nieuwe wijk in Zoetermeer, een centraal gelegen win-

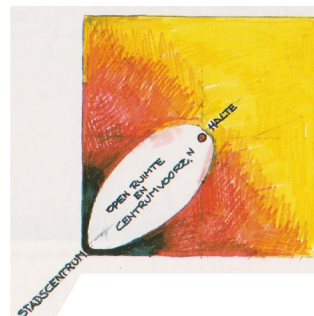
Structuurplan Zoetermeer, 1968 [Stadsarchief Zoetermeer]

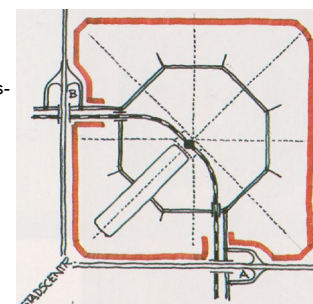
1. Maximale loopafstand tot halte: 500-700m.
Omvang wijk: 1000x1000m
Dichtheid: 70won/ha = 7000 woningen

2. De verdeling van onderwijs en sociaal-culturele voorzieningen (rood) en winkelcentrum en kleine bedrijven (blauw).

3. Streven naar differentiatie in bebouwingshoogte en -vormen:
zwart = hoog (70%)
geel = laag (30%)

4. De wijksluiting is zondanig getraceerd dat sluipverkeer van sleutel A naar sleutel B wordt ontmoedigd.

Schema's voor de opzet van de nieuwe wijken en buurten, uit het Structuurplan 1968 [Stadsarchief Zoetermeer]

kel- en voorzieningencentrum. Deze wijkcentra waren onderling verbonden met een vrijliggende sprinter (nu sneltram) die, met het oog op de vele forensen, rechtstreeks verbonden was met Den Haag. De stedenbouwers kozen ervoor de hoogbouw aan de noordkant van de wijk te plaatsen, daar waar Zoetermeer verder zou worden uitgebreid. De laagbouw kwam aan de zuidkant, als zachte overgang naar het oude dorp. Bovendien werd er tussen de laagbouw en de oude dorpskern een brede parkachtige zone aangelegd.

In het bestemmingsplan van 1966 staan zowel aan de hoge noordkant (Du Meelaan, Van Aalstlaan) als aan de lage zuidkant (Van Diestlaan, Van Boisotring) hoge torens ingetekend. De torens in Palenstein-Laag zouden onder druk van de publieke opinie echter plaatsmaken voor kleinschalige, en vooral veel lagere, experimentele bouw. De hoogbouw en de laagbouw werden van elkaar gescheiden door een parkachtige zone met waterpartijen die diagonaal door de wijk zigzagde. De groene zigzag vormde een verkeersluwe, recreatieve zone. Tussen de beide hoogbouwclusters, grenzend aan de groene zigzag, lag het wijkcentrum. Verder lagen er scholen voor lager onderwijs, met een paviljoenachtig karakter, verspreid in het groene middengebied. De huidige scholenhoek (Palenstein-Noord) ten noorden van de Du Meelaan en de spoorlijn stonden niet op het bestemmingsplan van de wijk, maar vormden een deelplan.

De hoogbouw stond in twee clusters van vier galerijflats en één danwel drie torenflats in een patroon van parallelle en diagonale lijnen, waardoor de groene ruimte eromheen een continue karakter kreeg. De laagbouw werd in een rigide patroon van lange rijen evenwijdig of haaks op elkaar gesitueerde blokken gebouwd waarbij open en halfopen bouwblokken elkaar afwisselen. Langs de randen van de historische dijken zijn de verkaveling en de bebouwing dan ook anders. De groepering is lossere en de traditionele kappen worden afgewisseld met platte daken.

De wijk Palenstein heeft, net als Driemanspolder, zo'n 3.000 woningen, destijds bedoeld voor zo'n 10.000 bewoners. Aanvankelijk waren de dichtheden van beide bestemmingsplannen lager, maar de grondprijs moest omlaag, en onder druk van Van Heemskerck werd de dichtheid flink opgevoerd. Als gevolg werden er meer woningen van mindere kwaliteit gebouwd. Galerijflats werden van zes naar tien lagen verhoogd en de woontorens van twaalf naar twintig bouwlagen. Parkeerdekken langs de flats, zoals die in Driemanspolder met daktuinen werden gerealiseerd, werden in Palenstein geschrapt. [Van Geest, p.41] In Palenstein kwamen vooral goedkopere woningwetwoningen, dit in tegenstelling tot Driemanspolder, waar overwegend duurdere, premiesectorwoningen gebouwd werden. [Van Geest, p.41]

De wijk Palenstein werd geprojecteerd ten zuiden van de oostelijke arm (de Australiëweg) van de H-structuur, het binnengemeentelijke provinciale wegensstelsel dat

Bestemmingsplan Palenstein, 1966 [Stadsarchief Zoetermeer]

Luchtfoto van de wijk Palenstein, 1970 [Stadsarchief Zoetermeer]

Groot-Zoetermeer zou gaan ontsluiten. De H-structuur zou echter pas rond 1980 worden aangelegd. In de eerste 15 jaar van haar bestaan werd het verkeer van en naar de Palenstein afgewikkeld via de Zegwaartseweg-Rokkeveenseweg, de Schoolstraat-Piet Heinstraat en de Leidswallen-Delftswallen-Nassaulaan. Eenmaal in de wijk werd het verkeer middels een ringweg rondgeleid om vervolgens via een zich vertakkende boomstructuur met drie-armige kruispunten verder de buurt ingeleid te worden. Deze driesprongen werden veiliger geacht dan traditionele kruispunten en zouden, in verschillende varianten, ook toegepast worden in de navolgende wijken Driemanspolder, Meerzicht, Buytenwegh de Leyens en Seghwaert. De hoog- en laagbouw werden in verkeerstechnisch opzicht van elkaar gescheiden. De laagbouw werd vanuit het zuiden en de hoogbouw vanuit het noorden ontsloten. Zodoende kon het groene middengebied met de scholen en speelvoorzieningen vrij blijven van doorgaand autoverkeer. Elke zijde van de wijk kreeg één belangrijke uitvalsweg voor autoverkeer. De ontsluiting vond plaats via een brede doorgaande ringweg en smalle buurtstraten. De ringweg, achtereenvolgens bestaand uit de Osylaan (nu deels Agathapad), de Du Meelaan, de Van Aalstlaan en de Van Diestlaan, scheidt de deelgebieden.

De stedenbouwkundigen van de Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer hielden, zoals gebruikelijk voor de jaren '60, nauwelijks rekening met de inpassing van cultuurhistorische elementen. Daarom zijn in de wijk zelf geen onderdelen meer uit het vroegere polderlandschap terug te vinden. De nieuwe woningen werden optimaal op de zon gericht, en dat kwam niet overeen met de oude verkavelingsrichting. Alleen de oude dijklichamen en kades met vaarten en wegen die de wijk aan drie zijden omsluiten zijn nog aanwezig.

Uitvoering

De uitvoering van Palenstein begon op 22 maart 1966 door het slaan van de eerste paal voor 348 woningwetwoningen aan weerszijden van de Van Diestlaan. In november van datzelfde jaar werd de eerste paal geslagen voor de hoogbouw die het gezicht van Palenstein en voor lange tijd van heel Zoetermeer zou gaan bepalen. Het betrof de bouw van vier blokken galerijflats, ieder met tien woonlagen. In 1967 volgden onder meer 209 zogenaamde 'Fort'-woningen, opgetrokken uit het gestandaardiseerde Fort bouwsysteem. Een jaar later verrezen er nog eens vier galerijflats van tien lagen.

Voor de drie torenflats aan de Van Aalstlaan werd de eerste paal geslagen in 1968. Zij werden tussen 1970 en 1972 opgeleverd. In 1972 verrees aan het Croesinckplein ook de vierde flat. Twee van de torens werden voorzien van een parkeergarage.

Waterpartij in de centrale groene zone langs de Van Beekstraat, Asselierspad en Rakkersveld, 1972. [Stadsarchief Zoetermeer]

Palenstein, buurten. [Contrei]

Langs de Osyiaan aan de zuidkant liet de Hervormde Gemeente Zoetermeer in 1969/1970 een kerk bouwen om de verwachte groei van de kerkelijke gemeente door met name de bouw van Palenstein te kunnen opvangen. De kerk kreeg de naam het Kruispunt. In 1975 werd het rouwcentrum (Monuta) van architect Van der Stelt aan de Van Aalstlaan opgeleverd.

Latere transformaties

Het uitbreidingsplan ten zuiden van de Van Diestlaan werd in de jaren '70 gewijzigd. Op de hoeken van het plangebied, nabij de driehoekskruispunten aan de Van Diestlaan en in meest zuidelijke punt bij de Schinkelweg en Den Hoorn, waren aanvankelijk torenflats van tien verdiepingen gedacht. Maar in de jaren '70 keerde het tij ten aanzien van hoogbouw. Een deel van de torenflats werd dan ook geschrapt en het terrein werd vrijgegeven voor experimentele, kleinschalige bouw, waarmee tevens de gewenste variatie in woningtypologieën toenam.

In 2005 wordt een plan voor herontwikkeling van Palenstein door de gemeente en Zoetermeerse woningbouwcorporaties vastgesteld dat voorziet in sloop, nieuwbouw en renovatie van met name de galerijflats. Als problemen werden gesignaleerd: een slechte onderhoudssituatie van woningen, vervuiling, kleine criminaliteit en overlast van bewoners onderling. Veel inwoners hebben een economisch zwakkere positie dan elders in Zoetermeer. DKV architecten maakte in 2006 een stedenbouwkundig masterplan. Dit werd later aangepast en omgedoopt tot Wijkvisie Palenstein 2012. In de wijkvisie werd voor radicaal andere stedenbouwkundige en architectonische principes gekozen. Het oorspronkelijke idee van de wijk was gebaseerd op de concentratie van functies en volume en een homogene bebouwing. Het herstructureringsplan gaat juist uit van de spreiding van functies, een gevarieerder woningaanbod, zowel qua typologie als architectuur, en verdichting. De zigzaggende groene zone is niet langer het domein van kleinschalige en alzijdige publieke gebouwen (scholen), maar nu ook van lange blokken geschakelde woningen.

Parallel aan het Ambachtsherenpad is een brede, kaarsrechte singel gegraven. Deze singel en de aanpalende, nieuwe bebouwing van drie tot vier lagen met plat dak, vormen in de Wijkvisie Palenstein 2012 de stedenbouwkundige ruggengraat van de wijk. De nieuwe as verbindt de oude dorpskern via het Park Palenstein met het wijkwinkencentrum aan het Croesinckplein.

De westzijde van Palenstein en het Rakkersveld zijn reeds geherstructureerd. Het Huys te Palensteyn aan de Schoutenhoek werd gesloopt en tussen 2007 en 2016 verzezen er een basisschool en twee, veel hogere, carré-vormige woningbouwblokken. Vanwege de economische crisis liep de bouw van het multifunctionele complex

Een deel van het seniorencomplex Huys te Palensteyn aan de Schoutenhoek, 1978 [Stadsarchief Zoetermeer]

De nieuwbouw aan de Schoutenhoek [Roel Bosch architecten]

Castellum Palensteyn (2011) aan het Rakkersveld, ter vervanging van het bestaande voorzieningencentrum, vertraging op. Vier solitair in het groen staande hoogbouwflats (Florens van Brederodestraat, Jan van Beierenlaan) zijn tussen 2017 en 2019 gesloopt. Daarvoor in de plaats is lage tot middelhoge bouw in een patroon van halfopen en gesloten bouwblokken verrezen. Aan het Van Duvendoordepad en de Van Alkemadehof, waar voorheen (alzijdige) schoolgebouwen in de groene zigzag stonden, zijn nu grondgebonden rijwoningen gebouwd van twee bouwlagen met kap en deels drie bouwlagen met plat dak.

De wijk verschiet door de herstructurering ook van kleur. Daar waar de bestaande bebouwing vrij eenvoudig en terughoudend van kleur was, wordt voor de nieuwbouw én voor renovaties van de bestaande bebouwing een gevarieerd palet van verzadigd geel, oranje, rood, oker en bruin, aangevuld met wit, toegepast. In de nieuwbouw en de gerenoveerde bestaande bouw rond het Castellum Palensteyn komen koperkleurige accenten (kozijnen, balustrades) terug. Zo wordt gepoogd met de inzet van architectonische middelen een grotere eenheid tussen oud en nieuw te bewerkstelligen.

De gemeente Zoetermeer en de betrokken woningbouwcorporaties streven ernaar Palenstein zo duurzaam mogelijk te maken. Een groot deel (120) van de sociale huurwoningen in Palenstein-Laag zijn CO²-neutraal gemaakt, onder andere met buitengevelisolatie en zonnepanelen. Naast de voordeuren staan nu grote kasten met installaties. De oude gevels waren van bruin metselwerk met een horizontale, cordonlijst als accent. De nieuwe gevels zijn wit gestuct met kopgevels, trasramen en een smalle cordonlijst in verschillende tinten van het Palensteynse kleurenpalet. De krans met commerciële ruimtes rond de torenflat aan het Croesinckplein is in 2017 grondig gerenoveerd. De witte stucgevel met modernistische bandramen is vervangen door geel metselwerk met staande ramen waardoor dit deel sterk afwijkt van de bovenliggende toren.

Op enkele plekken zijn verkeerssituaties aangepast. Het westelijke deel van de ringweg (de Osyalaan) is ter plaatse van het Park Palenstein teruggebracht tot alleen een fietspad en busbaan. Dit om het Park Palenstein als verbinding tussen Palenstein en de oude dorpskern te ondersteunen. De Du Meelaan en de Ambachtsherenlaan (die voor een deel is hernoemd tot Ambachtsherenpad) zijn afgewaardeerd tot buurtontsluitingswegen met klinkers en een smal profiel. Ook de ontsluiting van de wijk is in 2017 gewijzigd. De voor Zoetermeer kenmerkende driesprongen aan de Van Aalstlaan zijn uit gebruiksgemak- en veiligheidsoverwegingen omgevormd tot rotondes. [Van Geest, p.47] Het Van Aalstpark, in de oosthoek van de wijk, zou omgevormd worden tot lommerrijke villawijk. Deze plannen zijn echter recent geannuleerd.

Terrasflat van architect W. Davidse aan het Douzapad, de Aperots, in de volksmond [Stadsarchief Zoetermeer]

De nieuwe hoofdas van de wijk: het Ambachtsherenpad met nieuw gegraven singel. Aan het einde de toren aan het Croesinckplein [Contrei]

- 1972 Aan de Van Boisotring kwamen drive-inwoningen met trapeziumvormige balkons van architect W. Wissing tot stand.
- 1975 Bouw van seniorencomplex Huys te Palensteyn aan de Schoutenhoek. Dit tehuis, naar ontwerp van Hoogstad, Schulze & Van Tilburg vormde met terrasvormige opbouw van twee tot zes bouwlagen was ten tijde van de oplevering de enige middelhoge bouw in de wijk.
- 1978 Architect W. Davids ontwierp, in het kader van de schaalverkleining, terrasflats aan het Douzapad waarvan er één werd gerealiseerd.
- 1980 (circa) Voltooiing van de H-structuur inclusief de sleutelvormige afrit naar de Van Aalstlaan waar in latere wijken om praktische en financiële redenen van werd afgezien.
- 1981 Bouw van vijf geschakelde eengezinswoningen van twee bouwlagen met plat dak aan de Boisotring. Deze lijken een echo van de geschakelde woningen aan de Van der Werffstraat.
- 1983 Bouw van een appartementenblokje op de hoek van de Schoolstraat en de Van Diestlaan.
- 1984 De tijdelijke schoolgebouwen aan de Dumeelaan werden gesloopt en maakte plaats voor een appartementencomplex van acht verdiepingen met schuin oplopende gevels van Leo de Jonge architecten. In 1985 kwamen hier nog twee appartementenblokjes bij, identiek aan het blokje aan de Van Diestlaan. Het gebied binnen de afrit van de Australiëweg (Van Aalstlaan) zou oorspronkelijk groen blijven, maar is toch gedeeltelijk bebouwd met een garagebedrijf, PTT-centrale en een rouwcentrum.
- 1990 (circa) Sloop van de voetbrug (de Witte Brug) van de treinhalte naar het winkelcentrum. Sloop van de garages bij twee van de torens aan de Van Aalstlaan.
- 2000 De kerk het Kruispunt, een ontwerp van architect J. Kruger, werd verkocht aan de Kerk van Jezus Christus van de Heiligen der Laatste Dagen (Mormonen) en afgebroken. Nu staat op deze plek de Den Haag-tempel.
- 2001 Het Centrum voor kunst en cultuur (CKC) Zoetermeer werd gebouwd en het daar omheen gelegen Park Palenstein aangelegd. De ruimte voor het park is

De sociale huurwoningen in Palenstein-Laag in oorspronkelijke staat [Contreij]

Gereneveerde huurwoningen in Palenstein-Laag [Contreij]

vrijgekomen door de afwaardering van het westelijke deel van de ringweg en de sloop van de aldaar gelegen Prins Bernardschool.

Toekomstige ontwikkelingen

Aan de Jan van Beierenlaan is gestart met de bouw van het toekomstige Stadskwartier, met daarin huurwoningen (vrije sector en sociaal), twee supermarkten en een aantal kleinere winkels. Het complex bestaat uit een plint van twee verdieping met daarop blokken variërend in hoogte van vier tot elf lagen. Het Stadskwartier moet halverwege 2021 gereed zijn. Het huidige winkelcentrum aan het Ambachtsherenpad zal dan ook gesloopt worden.

Aan het nieuwe stadskwartier wordt in 2025 een plein aangelegd als een centraal plein bij het maatschappelijk en commercieel centrum van Palenstein. Het ligt aan het einde van de zichtas van de nieuwe singel vanaf Park Palenstein. Het vormt laatste fase van de wijkvisie van Palenstein.

Impressie van woon- en winkelcentrum Het Stadskwartier [www.stadskwartierpalenstein.nl]

Ruimtelijke beschrijving

Cultuurhistorische en ruimtelijke identiteit

Zoals in de biografie al uiteen is gezet, werd Palenstein samen met Driemanspolder als eerste wijk na de aanwijzing van Zoetermeer als groeigemeente voor de Haagse Regio vanaf 1962 ontwikkeld. Dit gebeurde volgens de naoorlogse modernistische en uiterst rationele planningstraditie van open stedenbouw, waarin hoogbouw, gestapelde bouw en eengezinswoningen als vrijstaande objecten in ruim groen werden gesitueerd, waarin functies strikt van elkaar werden gescheiden en waarin het (auto-)verkeer en parkeren een leidende rol speelden. Palenstein, Driemanspolder en (een deel van) Meerzicht – evenals andere wijken met eenzelfde opzet in Nederland – vormden zowel het hoogtepunt van het naoorlogse streven naar het oplossen van het woningvraagstuk via steeds verdergaande standaardisatie en schaalvergroting van de bouwproductie, als dat zij daar de afsluiting van vormden. Nog tijdens de bouw van Palenstein (1966-1972) en de ontwikkeling van de navolgende wijken Driemanspolder (1966-1973) en Meerzicht (1969-1975) wijzigden de stedenbouwkundige opvattingen grondig en schakelde Zoetermeer, evenals andere Nederlandse gemeenten, over op de (gestapelde) laagbouw van de zogenaamde Kleinschaligheidsbeweging, die zich kenmerkte door een ‘geaarde’, vormenrijke architectuur met een menselijke maat.

Palenstein en Driemanspolder zijn samen met Meerzicht het gezicht van de eerste fase van de groeigemeente Zoetermeer, waarin de stad in wording geacht werd zich in razend tempo te ontwikkelen tot modernistische hoogbouwstad temidden van de toen nog lege polders. In de drie wijken komen de algemeen heersende, stedenbouwkundige ideeën uit de jaren zestig duidelijk tot uitdrukking, zij het in elke wijk op een eigen en specifieke wijze.

Stedenbouwkundige structuur en principes openbare ruimte

Wijk en context: randen, overgangen en begrenzingen

Anders dan Driemanspolder en Meerzicht is Palenstein over grote lengte direct tegen de van oorsprong middeleeuwse, door een vaart omringde oude dorpskern van Zegwaard-Zoetermeer gesitueerd. Opmerkelijk is dat ondanks de directe nabijheid de wijk toch afstand houdt van het historische dorp, zowel door middel van het open houden van een een parkachtige zone tussen het dorp en de wijk, als door middel

Singel met scholen aan het Rakkersveld, ca. 1975-1980 [Stadsarchief Zoetermeer]

Rechts de Jan van Beierenflat, op de achtergrond het winkelcentrum aan het Croesinckplein, 1978 [Stadsarchief Zoetermeer]

van de laagbouw in de zuidelijke helft van Palenstein – het deel dat aan het dorp grenst. De ontwerpers hebben de bebouwingsrichting, noord-zuid geïntendeerd, aangegrepen om de randen van Palenstein-Laag een zaagtandpatroon te geven. Hierdoor blijft een longitudinale confrontatie van het historische dorp en de nieuwe wijk uit. Het beeld van Palenstein-Laag wordt verzacht, en verdwijnt hier en daar zelfs volledig achter groen. De reeks van ruime driehoeken die ontstaat als gevolg van het zaagtandpatroon zijn aangegrepen voor het plaatsen van kleine clusters van individuele woningen met ruime tuinen. Ook aan de oostkant van de wijk zijn precies deze middelen ingezet om afstand te houden tot de historische structuur van de oude Zegwaartseweg.

In Palenstein zijn (net als in Driemanspolder en Meerzicht overigens), alleen aan de randen cultuurhistorisch waardevolle elementen uit de prestedelijke periode terug te vinden. In de wijk zelf zijn die verwijderd, zoals in de jaren '60 gebruikelijk was.

Aan de westkant hield de wijk oorspronkelijk afstand tot de Leidsewallenwetering en het oude dorp, door lage tot middelhoge bebouwing, maar niet door specifieke stedenbouwkundige patronen. Aan de noordoostkant wordt de wijk langs de Australieweg eveneens door middel van een riant groenstructuur omzoomd, maar in het noordwesten is de beëindiging van de wijk onhelderder, vanwege de spoorbaan in combinatie met de scholen- en bedrijvenstrook.

Stedenbouwkundige hoofdcompositie en ontsluitingsstructuur

De wijk als geheel is in het oorspronkelijke ontwerp en de uiteindelijke uitvoering opgevat als een afgeronde, weloverwogen ruimtelijke compositie, waar een tamelijk extreme tegenoverstelling van zeer grootschalige hoogbouw in het noorden en laagbouw in het zuiden de kern van vormt. Deze twee helften werden (deels) op een groene en betrekkelijk zachte wijze van elkaar gescheiden door een brede, recreatieve groenstrook, die als een diagonale zigzag van noordwest naar zuidoost dwars door de wijk loopt en waar ook een singel met vijver aan was gekoppeld. De groene zaagtand interfereert met zijn (veel bescheidener) evenknie langs de zuidelijke rand van de wijk (Van Diestlaan, Voorhamstraat, Van Lodensteinstraat, Bootsmastraat, Van Wijngaardenstraat). De zuidoostelijke helft van deze groene zone is de scheidslijn tussen de laagbouw en de hoogbouw en vormt hier een parkachtige ruimte. In het noordwesten daarentegen werd de parkzone tussen de geknikte hoogbouwschijven doorgevoerd, waardoor het groen zich ambigu ging vermengen met de brede parkeerstroken aan de voet van de flats.

Volgens het schema van de Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer werd het hart van de wijk, met scholen en een winkelcentrum, gekoppeld aan de groene parkzone. De scholen werden middenin de groenzone neergezet, waarmee deze zich

De aanleg van de (toegang tot) de Osylaan vanuit de oude Dorpskern, 1964 [Stadsarchief Zoetermeer]

De aanleg van de (toegang tot) de Osylaan vanuit de oude Dorpskern, 1968 [Stadsarchief Zoetermeer]

– vanwege zijn betrekkelijk smalle maat – feitelijk niet als een continu doorgaande band kon manifesteren. De scholen en wijkvoorzieningen werden daarentegen wel consequent als geschakelde kubussen ontworpen, waardoor op architectonisch vlak wel ruimtelijke coherentie ontstond. Ter hoogte van het Croesinckplein is de singel verbreed tot een vijverpartij. Het kleine wijkpark het Rakkersveld was hier visueel aan gekoppeld.

Het winkelcentrum was gericht naar het wijkpark het Rakkersveld en de groene zigzag en was middels een voetbrug, die over de Du Meelaan en het spoor liep, met het station verbonden. De voetbrug is tegenwoordig ingekort en overspant alleen nog het spoor. De verbinding met het winkelcentrum is hierdoor indirecter geworden. Maar met de (toekomstige), verdere, afwaardering van de Du Meelaan, zal de weg minder als een barrière functioneren.

De stedenbouwkundige opzet volgt het in de jaren '60 veel toegepaste patroon van een ringweg (Du Meelaan, Van Aalstlaan, Van Diestlaan, Osyiaan), waarmee de gehele structuur kon worden ontsloten, een binnenring voor de hoogbouw (Ambachtsherenlaan, Willem van Cleeflaan) en buurtstraten die in een duidelijke hiërarchie ten opzichte van elkaar staan. De ringweg werd oorspronkelijk gevoed door vier wijkontsluitingswegen aan de vier zijden van de wijk. Het westelijke deel van de ringweg (Osyiaan-Agathapad) is nu afgewaardeerd tot een busbaan en een fietspad. Opmerkelijk is dat de ringstructuur en de aangrenzende bebouwing op veel plaatsen een vrij indirecte relatie met elkaar hebben: de bebouwing is in eerste instantie vanuit het eigen stedenbouwkundige patroon ontworpen, en vormt slechts zijdelings een stedenbouwkundige figuur in samenhang met de hoofdontsluitingsroutes. Ditzelfde zien we ook weer terug in Driemanspolder en Meerzicht. Deze keuze is te begrijpen vanuit enerzijds de enorme schaalvergroting van de hoogbouwflats, die vanwege hun maat noodzakelijkerwijs autonome composities vormen, en anderzijds vanuit de consequente keuze voor de laagbouw in het zuiden, die als bouwtype eveneens minder geschikt is om hoofdroutes te begeleiden.

Groen en water

Behalve de groene diagonale zone in het midden van de wijk, zijn er ook nog andere grootschalige groenstruinen, maar dan aan de randen. Groen gekoppeld aan water omsluit als een gordel de gehele wijk. De kwaliteit en het karakter van het groen verschillen echter sterk. De historische Leidsewallenwetering aan de westkant heeft een breed, boomloos, groen talud, wat overeenkomt met zijn cultuurhistorische betekenis als polderwetering en vaarweg met jaagpad erlangs. Langs de Australiëweg aan de noordzijde staan volwassen bomenrijen die vooral door de auto-

Een deel van de hoogbouw aan de Van Aalstlaan [Stadsarchief Zoetermeer]

De singel in de groene, centrale zone, met spelevarende kinderen [Stadsarchief Zoetermeer]

mobiel beleefd worden. Het Van Aalstpark in de noordoosthoek, grenzend aan de Zegwaartseweg, is fraai landschappelijk aangelegd, maar ligt decentraal en wordt weinig benut. Langs de Zegwaartseweg en Schinkelvaart wisselen monumentale boomgroepen, lage singels en erfbeplanting elkaar af. Langs de Buurtvaart ligt een open groene zone met solitaire bomen als overgangszone tussen de oude dorpskern en de laagbouw van Palenstein. Deze was al in de plannen van 1966 voor Palenstein opgenomen, zij het dat het westelijk deel was gereserveerd voor een eventuele uitbreiding van de Brinkersfabriek.

Groenstroken en bomenrijen zijn te vinden langs de ringwegen Osylaan, Du Meelaan, Van Aalstlaan en Van Diestlaan.

Buurtten

Palenstein-Hoog

In Palenstein-Hoog stond de hoogbouw opgesteld in twee clusters, gescheiden door het noord-zuid gerichte scholencluster aan het Rakkersveld en het winkelcentrum. De twee clusters bestonden uit drie typen hoogbouw: langgerekte, geknikte galerijflats (2x), niet geknikte en kortere, maar even hoge galerijflats (2x) en hoogbouwtorens (1x in de westelijke cluster, 3x in de oostelijke). De geknikte schijven grepen met een brede tussenruimte als het ware in elkaar, waarbij de figuur werd afgerond met de twee parallel geplaatste korte galerijflats. De torens zijn enigszins terzijde van deze figuur, aan de rand geplaatst. Aanvankelijk waren zowel bij het winkelcentrum als in de zuidpunt van de wijk nog meer, hoewel kleinere, torens gepland. Het geheel vormde een patroon van parallelle en diagonale lijnen, waardoor de (groene) ruimte eromheen een continue karakter had moeten krijgen. Voor de galerijflats lagen openbare groengebieden, aan de achterzijde werd geparkeerd. Als gevolg van de omvangrijke parkeervelden langs één zijde van de flats komt het principe van de vrije plaatsing van gebouwen in het groen en het continue karakter van de omspoelende ruimte in dit concept niet goed uit de verf.

Als extra accent werden vier torenflats van twintig lagen aan de Van Aalstlaan en het Croesinckplein toegevoegd die als oriëntatiepunten binnen en buiten de wijk fungeren. Deze laatstgenoemde flat bestaat uit zeventien lagen op een kantooronderbouw van drie lagen (waar ook de voetbrug naar het station aanlandde) en is gekoppeld aan het oudere winkelcentrum, dat rondom een leeg ogend parkeerhof is gevouwen.

De architectuur van de flats en van de eengezinswoningen is tot stand gekomen door een vergaande standaardisatie van de bouwmethode als gevolg van de toepassing van systeembouw. Deze kende drie varianten: de stapelbouw, die in Driemanspolder is toegepast, de gietbouw en de montagebouw. De galerijflats in Palenstein

De groene parkzone als scheiding tussen Palenstein-Hoog en Palenstein-Laag [Contrei]

Nieuw wijk- en wooncomplex aan het Rakkersveld [Contrei]

zijn gebouwd volgens de gietbouwmethode, waarbij het beton op de werkplaats in bekistingen werd gestort tot vloeren en wanden. Aannemer EBA NV uit Amsterdam heeft 560 gebouwen opgetrokken volgens het gietbouwsysteem EBA II. Het ontwerp is van architectenbureau Zanstra, Gmelig Meyling en de Clerq Zubli uit Amsterdam. De manier van bouwen van met name Piet Zanstra wordt gekenmerkt door een strenge, repetitieve stijl, die ook tot uitdrukking komt in de Zoetermeerse flats. De onderbouw van de flats is teruggelegd en oorspronkelijk uitgevoerd in donkerbruin en rood gesloten metselwerk, met slechts toegangen voor de bergingen. Een aantal trappenhuizen, geplaatst in het midden van de blokken of in de knik, ontsluit via de galerijen de flatwoningen. De woningen zijn over de volle breedte voorzien van deur- en vensterpuien die allen op dezelfde wijze zijn ingedeeld en een riant uitzicht bieden.

Intervam bouwde 540 appartementen die vrijwel gelijk zijn aan de EBA-flats, alleen zijn er enige verschillen in de woonhuisplattengronden en is hier voor de kopgevels voor een lichte, beige/gele baksteen gekozen. Deze bouwmaatschappij maakte gebruik van het RBM-gietbouwsysteem.

De galerijflats met hun straffe ritmiek van doorlopende balkonhekken, royale glaspuien en rigoureuze repetitie zijn imponerende verschijningen in de wijk, net als de korte galerijflats en de woontorens. Hoewel de architectuur bijzonder repe-terend, streng en hoekig is, is het algemene beeld van deze hoogbouw toch zeer open en riant, met name door de meer dan royale gevelopeningen, een typisch en vrij uniek Nederlands verschijnsel voor hoogbouw uit deze tijd. In andere Europese landen zijn dergelijke hoogbouwflats voor volkswoningbouw in veel gevallen met kleine gevelopeningen uitgevoerd.

Als onderdeel van een renovatie in de jaren '90 werden de entrees van het oostelijke cluster verfraaid en de bergingen verbeterd. De eindeloos lijkende horizontale ritmiek van de gevels van de galerijflats wordt verlevendigd door het contrast tussen de donkere baksteen en de licht getinte pui- invullingen, de balkonhekken en de betonnen galerijplaten op consoles.

De drie torenflats van twintig bouwlagen langs de Van Aalstlaan vormen een verticaal accent in de wijk. Ze zijn een ontwerp van architecten- en ingenieursbureau Bakker & Bakker te Amsterdam. Elke woontoren bevat 160 woningen. In de onderbouw zijn de centrale hal, het trappenhuis, dienstruimten en bergingen gesitueerd. Bij twee van de torens werd voorzien in een parkeergarage, toen een noviteit in Nederland. Iedere auto kreeg zijn eigen (gehuurde) vak. De garages zijn in de jaren negentig verwijderd. De vierde toren, als onderdeel van het winkelcentrum aan het Croesinckplein, is ontworpen door architectenbureau W.J. Fiolet en M.E. Limburg uit Rotterdam. De toren is opgetrokken uit licht gekleurd metselwerk met betonnen dakranden en sierlagen. Onder de kantoren bevindt zich een open parkeergele-

Galerijflat aan de Diederik van Teilingenlaan [Contrei]

genheid.

Door de omvangrijke herstructurering verandert het architectuurbeeld van de hoogbouwbuurt in Palenstein ingrijpend. Twee van de drie geknikte galerijflats en twee kortere blokken zijn inmiddels gesloopt, evenals het seniorencomplex Huys te Palensteyn. Daarvoor in de plaats zijn kleinschaliger appartementencomplexen en ('stadse') rijwoningen teruggekomen. Opvallend daarbij is dat de historische stedenbouwkundige principes van de wijk in grote lijnen worden losgelaten: er worden (half) gesloten bouwblokken gerealiseerd, met een menging van hoogbouw, gestapelde bouw en eengezinswoningen binnen dezelfde blokken. De oorspronkelijke bebouwing is grotendeels opgetrokken uit metselwerk met vrij ingetogen kleuren rood-bruin en geel-bruin. De nieuwe architectuur heeft een veel gevarieerder palet van warm geel, rood, en bruin en mengvormen daarvan, hetgeen een aanzienlijke kleurverschuiving in de wijk tot gevolg heeft.

Palenstein-Laag (zuid)

De eengezinswoningen in Palenstein-Laag zijn voor het merendeel traditionele geschakelde rijenwoningen onder een langskap, gesitueerd aan korte, rechte straten, met op regelmatige plekken een klein parkeerplein. De eenvoudige huurwoningen staan telkens in twee rijen van twaalf woningen evenwijdig aan elkaar en de blokjes verspringen op getrapte wijze ten opzichte van elkaar. In tegenstelling tot de vloeiende openbare ruimte van Palenstein-Hoog, is de stedelijke ruimte hier veel meer begrensd. Deze blokjes worden aan één kant met een rij garageboxen afgesloten, aan de kant van de parkeerpleintjes. Het gegeven dat de koppen van de U-vormige blokjes in Palenstein uit blinde garageboxen bestaat, bepaalt in belangrijk mate de lage kwaliteit van de openbare ruimte. Dit in tegenstelling tot Driemanspolder, waar deze koppen uit woningen bestaan.

Het gebied met laagbouw kent een grote samenhang omdat vrijwel overal langskappen zijn toegepast en de architectuur slechts uit enkele – sterk verwante – typen bestaat.

Ook in de traditionele gezinswoningen met geschakelde, doorlopende langskap is standaardisering van de bouwmethode toegepast. De 348 woningwetwoningen zijn ontworpen door architectenbureau L.J. Cusell, J. Cusell en A.H. Willems en architectenbureau W.H. Verschoor. De Fort-woningen van architect P. Leenman zijn gebouwd volgens het Fort montagebouwsysteem. Bij dit systeem werden de prefab onderdelen naar de bouwplaats getransporteerd en ter plekke gemonteerd. Ruim de helft zijn drive-inwoningen, waarbij de garage in de onderbouw is opgenomen. Deze woningen, opgetrokken uit lichte, geel-bruine baksteen zijn architectonisch weinig verbijzonderd.

Het oorspronkelijke bebouwingsbeeld van deze woningen is deels bewaard gebleven: er waren weinig verstoringen in de gevels en de dakvlakken zijn niet doorbroken door later toegevoegde dakkapellen. Ongeveer de helft van de sociale

Torenflat bij de entree van de wijk, aan de Van Aalstlaan [Contrei]

huurwoningen (120 stuks) zijn omgevormd tot nul-op-de-meterwoningen. Dit heeft tot een totaal andere architectuuruitstraling geleid, met een kleurverschuiving van bruin (baksteen) naar vaalwit (buitengevelstuc). De woningen hebben een vrij harde en technische uitdrukking gekregen en de witte kleur drijft een wig tussen de samenhang die er – hoe gering ook – nog was tussen Palenstein-Noord en -Zuid.

In architectonisch opzicht springen de woningen aan de Van der Werffstraat eruit. Ze zijn in 1970 gebouwd naar ontwerp van het architectenbureau Verschoor. Zowel voor de situering rond een pleintje als voor de plattegrond van de woningen is het vierkant als basismodule gehanteerd. De woningen zijn twee lagen hoog met een plat dak. De uitkragende verdiepingen steunen op stalen kolommen waaronder zich open ruimten bevinden (nu deels dichtgezet) die benut worden als terras of als parkeerplaats. Goed overdachte architectonische accenten als driehoekig uitgebouwde erkers verlevendigen de verder strak en sober gehouden gevels die in een ruwe, licht gekleurde steen zijn opgemetseld. Ook aan de Wolfertstraat staan enige woningen van dit type.

Palenstein-Noord

Palenstein-Noord staat ook bekend als de Scholenhoek vanwege het grote aantal (tijdelijke) scholen dat er staat en heeft gestaan. De buurt ligt ten noorden van de Zoetermeerlijn, en bestaat uit een aaneenschakeling van (grote) schoolgebouwen van twee tot drie lagen met plat dak langs de spoorlijn en een grote parkachtige zone, deels bestemd voor praktijkonderwijs, ten noorden daarvan. Het meest opvallende gebouw is het Erasmuscollege van Van den Broek en Bakema (late jaren '70).

Afwijkingen van de hoofdcompositie

Al in de late jaren '70 is er lage gestapelde bouw gerealiseerd in Palenstein, zoals op de hoek van de Schoolstraat en de Van Diestlaan. Deze dragen niet of beperkt bij aan de ruimtelijke samenhang in de wijk. Het getrapte woongebouw van W. Davidse, op één van de locaties waar aanvankelijk een torenflat was ingetekend, is hier een uitzondering op, mede door zijn stedenbouwkundige ligging half in het water en zijn hoogwaardige architectonische verschijningsvorm.

De parkzone langs de Buurtvaart, al bedacht in de oorspronkelijke plannen van Van Embden, wordt sinds het begin van het millennium in sterke mate bepaald door een grote parkeerplaats aan het Achterom, door het Cultuurcentrum CKC (2001) en de Den Haag-tempel van de Mormoonse gemeenschap (2003). De tuin rond de tempel, met spijlenhek, strak gazon en formele bloemperken detoneert met de parkachtige opzet van de groenzone. Het CKC staat weliswaar op een locatie die eens voor een fabriek was voorbestemd, maar vastgesteld moet worden dat dit

Drive-inwoningen aan de Boisotring [Contrei]

gebouw van drie en vier bouwlagen met plat dak op deze locatie het zicht op het oude dorp, komende vanuit Palenstein, belemmerd en dat het zicht vanuit de oude dorpskern langs de Leidsewallen noordwaarts een visuele confrontatie oplevert, die weinig rekening houdt met de historiciteit van het dorp. Het grote parkeerveld vormt een onderbreking in de groene.

In zijn algemeenheid kan vastgesteld worden dat de principes van de ontwerpers uit de jaren '60, om het dorp binnen zijn ringvaart te vrijwaren van onmiddellijke moderniteit in het zichtveld in de recente projecten in Palenstein is losgelaten, een opmerkelijke paradox voor een tijd waarin cultuurhistorie een veel grotere rol in het ruimtelijk ontwerp heet te spelen dan in de rationalistische en grootschalige jaren '60.

Aan het Van Duvendorpad en de Van Alkemadehof, waar voorheen alzijdige en lage (één respectievelijk twee bouwlagen) schoolgebouwen in de groene zigzag stonden, zijn nu grondgebonden rijwoningen gebouwd van twee bouwlagen met een kap en aan het Van Duvendorpad, deels drie bouwlagen met plat dak.

Herstructurering

Al sinds 2006 wordt het hoogbouwdeel van Palenstein ingrijpend geherstructureerd, waarbij enkele lange galerijflat,s maar ook enkele korte zijn gesloopt en plaats hebben gemaakt voor hoogbouw op een andere stedenbouwkundige leest. Ook het laagbouwdeel van Palenstein wordt ingrijpend veranderd, zij het niet door middel van sloop-nieuwbouw met nieuwe stedenbouwkundige uitgangspunten, maar door ingrijpende verduurzaming van de bestaande bebouwing.

Aan de Du Meelaan bevindt zich een bedrijvenstrookje ten zuiden van de Randstadrail. Een kantoor is geherstructureerd (sloop/nieuwbouw) tot een solitaire woontoren van 14 lagen. [Venster architecten]

Architectuur

Algemeen

De architectuur van de flats en van de eengezinswoningen is tot stand gekomen door een vergaande standaardisatie van de bouwmethode als gevolg van de toepassing van systeembouw. Deze kende drie varianten: de stapelbouw, die in Driemanspolder is toegepast, de gietbouw en de montagebouw. De galerijflats in Palenstein zijn gebouwd volgens de gietbouwmethode, waarbij het beton op de werkplaats in bekistingen werd gestort tot vloeren en wanden.

Van der Werffstraat, 1972 [Stadsarchief Zoetermeer]

Van der Werffstraat, 2020 [Contrei]

Van de laagbouw kan in algemene zin gesteld worden dat zij ondanks de sterke seriematigheid, zorgvuldig gemaakt is. De Fort-woningen kennen een strenge horizontaliteit die uitgedrukt wordt door middel van de cordonlijst, de opvallende, schuinstaande daklijst en de hoofdzakelijk horizontale vensteropeningen. De 'in-vulprojecten' in de kartelranden van de laagbouwbuurt zijn in een aantal gevallen zeer experimenteel en architonisch hoogstaand (Van der Werfflaan, Boisotring).

Dissonanten

1. De nieuwe hoogbouw (zeven tot tien bouwlagen) op de voormalige locatie van het Huis te Palensteyn (zes bouwlagen), die nu de directe achtergrond vormen voor het historische silhouet met kerktorens en spitsen van de oude dorpskern. De oorspronkelijke opzet van de wijk Palenstein was juist zó, dat de hoogbouw op grote afstand van de oude dorpskern geplaatst was om via een parkzone en een laagbouwbuurt een geleidelijke overgang te vormen naar de hoogbouw.
2. De bebouwing (het CKC en de Den Haag-tempel) in de parkzone ten noorden van de Buurtvaart, die wat betreft hun massa, positionering en zeer gesloten gevelbeeld in contrast met het oorspronkelijke idee van een parkzone als buffer tussen de oude dorpskern en de omringende nieuwe wijken. Zij gaan wat betreft hoofdvorm geen verbinding aan met het park. De bebouwing op deze locatie (de Bernardschool en de kerk het Kruispunt) waren beiden kleiner, geleed en hadden zeer open gevels, hetgeen zorgde voor een sterke relatie met de omgeving.
3. De woningbouwprojecten aan het Van Duvenvoordepad en de Van Alkemadehof, vanwege de gebrekkige inpassing in de voor Palenstein kenmerkende, centrale groene 'slinger'. Beide projecten vormen een onderbreking van de groene zone, in plaats van zich hierin te voegen, zoals het geval was met de gesloopte, kleinschalige scholen op deze locaties. Met name het geluidscherm rond de woningen aan de Van Alkemadehof, bij één van de hoofdentrees naar de wijk, is een breuk met de informele en zachte omlijsting van de ringweg.
4. De brug van de Osyiaan (busbaan) over de Leidsewallenwetering die schuin, óp in plaats van bóven het maaiveld het talud en het water kruist.

De nieuwbouw aan het Agathapad in Palenstein bepaalt nu in belangrijke mate het silhouet van het oude dorp [Contrei]

De Den-Haagtempel gelegen tussen de oude dorpskern en Palenstein-Laag [Contrei]

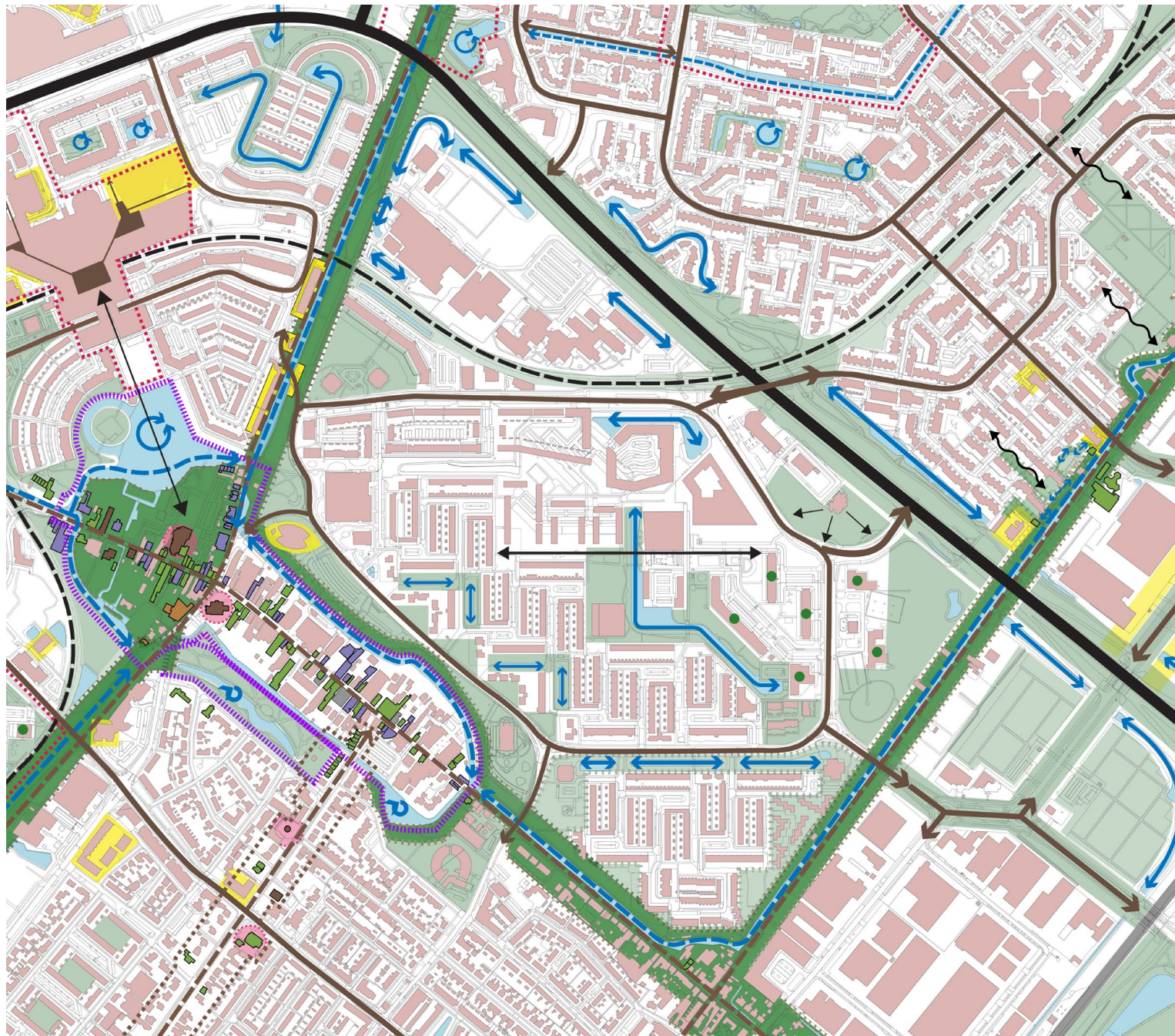
Cultuurhistorische waarden

1. De van oorsprong prestedelijke landschappelijke structuren - vaak van middeleeuwse oorsprong - als oude dijklichamen en kades met vaarten en wegen die de wijk aan drie zijden omsluiten, te weten:
 - de Leidsewallenwetering met de naastgelegen taluds
 - de Zegwaartseweg met naastgelegen talud en de Zegwaartse Vaart
 - de historische lintbebouwing en de Schinkelweg met de naastgelegen Schinkelvaart,
 - taluds en historische lintbebouwing en de Buurtvaart met taluds als onderdeel van de 'omgrachting' van de oude dorpskern.
2. De groene gordel rond Palenstein, van zuid naar noord bestaande uit:
 - de (groene) zaagtandfiguur rond Palenstein-Laag, die ruimte biedt aan afwijkende bebouwingvormen en die een getrapte overgang naar de omliggende (historische) linten faciliteert;
 - het Van Doornenplantsoen inclusief de waterpartijen;
 - de groene kraag die de Australiëweg omzoomd als onderdeel van het oorspronkelijke concept van de H-structuur van de Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer waarbij een vrijliggende, provinciale weg in een 'tunnel van groen' de stadsdelen ontsluit;
 - het Van Aalstpark.

Het Van Doornenplantsoen en het Van Aalstpark ondersteunen de ruimtelijke kwaliteit van respectievelijk de Leidsewallenwetering en de Zegwaartseweg.

3. De groene zone met waterpartijen en voorzieningen die de wijk van zuidoost naar noordwest doorsnijdt en die de (oorspronkelijke) hoogbouwzone (Palenstein-Hoog) scheidt van de laagbouwzone (Palenstein-Laag); de evenwijdig lopende groene zones met singels en sloten langs de Van Zwietenstraat-Bootsmastraat en Van Lodensteinstraat-Voorhamstraat als geleidelijke overgang van zones met een lagere naar zones met een hogere dichtheid.

4. De verkeersstructuur van de wijk, een ringweg met zijtakken, was een heldere vertaling van de stedenbouwkundige en verkeerskundige ideeën in de jaren '60 in het algemeen en van de Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer in het bijzonder. De structuur is slechts indirect gekoppeld aan de stedenbouwkundige patronen van de wijk en daarom minder afleesbaar en minder verweven met de stedenbouw dan in bijvoorbeeld Meerzicht. Bovendien is de ringweg in Palenstein door de stedelijke vernieuwing gewijzigd en heeft hij door de herstructurering een andere betekenis gekregen. De hoofdverkeersstructuur heeft daarmee cultuurhistorische waarde, zij het beperkt.
5. De ontsluiting van de wijk door de Zoetermeerlijn, de vrijliggende positie en groene inkleding hiervan en de directe koppeling van het station aan het wijkcentrum. De Zoetermeerlijn als infrastructureel werk is in de geschiedenis van de overloop- en groeikernen in Nederland een uitzonderlijk gegeven.

LEGENDA

Structuren

- Cultuurhistorisch waardevolle structuur, prestedelijke fase
- Cultuurhistorisch waardevolle structuur, constituerende fase *
- Cultuurhistorisch waardevolle waterloop, prestedelijke fase
- Cultuurhistorisch waardevolle waterloop, constituerende fase *
- Verdwenen historische waterloop, tracé nog zichtbaar
- Cultuurhistorisch-ruimtelijk waardevolle zichtlijn
- sneltram / spoorlijn
- H-structuur
- Onmiddellijke tegenstelling van twee verschillende ruimtelijke structuren met waardevol ruimtelijk contrast

Objecten

- Rijksmonument
- Gemeentelijk monument
- Beeldbepalend object
- Cultuurhistorische landmark
- Gebouw ontworpen in sterke samenhang met groene omgeving
- Dissonant: verstorend object of complex in relatie tot cultuurhistorische waarden van het gebied

Beschermd stadsgezicht

Gebouwde ensembles

- Cultuurhistorisch waardevol architectonisch/stedenbouwkundig ensemble, al dan niet in samenhang met openbare ruimte

Landschap & groenstructuren

- Cultuurhistorisch waardevolle eenheid van landschap of groenontwerp, al dan niet in combinatie met objecten, prestedelijke fase
- Cultuurhistorisch waardevolle eenheid van landschap of groenontwerp, al dan niet in combinatie met objecten, constituerende fase *

Gebieden

- Cultuurhistorisch (zeer) waardevol gebied als samenspel van stedenbouwkundige opzet, openbare ruimte, verkaveling en/of bebouwing, prestedelijke fase
- Cultuurhistorisch (zeer) waardevol gebied als samenspel van stedenbouwkundige opzet, openbare ruimte, verkaveling en/of bebouwing, constituerende fase *

* ontwikkelingsfase van de wijk

Bronnen en literatuur

Barzilay, M., Ferwerda, R., Blom A., *Predicaat Experimentele Woningbouw, Verkenning Post 65*, Amersfoort 2018.

Bos, A., *De stad der toekomst, de toekomst der stad*, Rotterdam 1946.

Burg, A. van der, *Hoe Zoetermeer het heft in eigen handen nam – het voorspel van de groeistad*, Zoetermeer 2022, in: 't Seghen Waert, Jaargang 41 nr. 1, 2002, uitgave HGOS.

Burg, A. van der, *Duizend jaar Zoetermeer, en wat we daarvan willen doorgeven aan volgende generaties*, 2021, niet gepubliceerd.

Cammen, H. van der, Klerk, L. de, *Ruimtelijke Ordening. Van Grachtengordel tot Vinexwijk*, Utrecht 2003.

Embden, S.J. van, 'Toekomstbeeld van het bouwen', in *Bouw*, nr. 40, okt. 1968, p. 1452-1456.

Geest, J. van, *Architectuurgids Zoetermeer*, Amsterdam 2016.

Gent, B. van, *Zoetermeer. Ontwikkeling van een nieuwe stad*, Zoetermeer 1999.

Koopmans, B., Winsen, M. van, Ten Cate, G., *De Gave Stad, Cultuurhistorische Verkenningen van de wijken in Zoetermeer*, Zoetermeer 2001-2003.

Hinse, T., Marks, F., *De Driesporenmethode*, bron & jaartal onbekend.

Pantus, W.J., *Groeikernen in Nederland. Een studie naar stedenbouw en architectuur*, Utrecht 2012.

Westrik, J., Büchi, H., *Stedenbouwkundige ontwerpmethoden*, Delft 1989.

Winsen, M. van, Waijer, P., *cultuurhistorische wijkonderzoeken Zoetermeer Post 45* (Dorp, Palenstein, Driemanspolder, Meerzicht, Buytenwegh-De Leyens, Seghwaert, Stadscentrum, Noordhove, Rokkeveen, Bedrijventerreinen), Rotterdam 2020-2021.

Werkgroep Ontwikkeling Zoetermeer, *Zoetermeer. Facetplan voor Groen en Recreatie*, 1968.

Interview Contrei met Willem Hermans, 30-06-2020.

Interview Contrei met Willem Hermans, 03-10-2019.

Interview Contrei met Claartje Froger-Boekhorst, 02-09-2020.

Klaren, M., Steemers, T. e.a., 'Zoetermeer. De wrange smaak van dilemma's', in: *Wonen-TA/BK*, 1978, 7-51.

Colofon

Aan de inhoud van de teksten en afbeeldingen en schema's is veel zorg besteed. Toch kan het zo zijn dat informatie onvolledig of niet helemaal correct wordt weergegeven. Bij samenstelling van dit document hebben we ons best gedaan om alle rechthebbenden van het beeldmateriaal te achterhalen. Wanneer u meent dat u hier niet vermeld staat verzoeken wij u contact op te nemen met het secretariaat van de afdeling Stedelijke Ontwikkeling van de gemeente Zoetermeer.

Onderzoek en tekst: Marcel van Winsen (Contrei), Hugo van Velzen (Contrei), Pieter Waijer (Contrei), Margriet Panman (gemeente Zoetermeer)

Redactie: Margriet Panman, Joosje van Geest, Arjen van der Burg, Willem Hermans

Met dank aan: Begeleidingscommissie Inventarisatie- en selectieproject naoorlogs erfgoed Zoetermeer 1945-1990 bestaande uit Karen Kranen (Historisch Genootschap Oud Soetermeer), Alcuin Olthof (Schatbewakers), Willem Hermans (Schatbewakers), Judith Schotanus (ArchitectuurPuntZoetermeer) en Peter Boelhouwer (ArchitectuurPuntZoetermeer).

Foto's: Gemeente Zoetermeer, Stadsarchief Zoetermeer en Historisch Genootschap Oud Soetermeer, Contrei

Productie: Contrei, cultuurhistorie & ruimtelijke kwaliteit
Provenierssingel 13
3033 ED Rotterdam
www.contrei.eu

Contact: Gemeente Zoetermeer
afdeling Ruimtelijk Beleid / team Erfgoed
Postbus 15
2700 AA Zoetermeer
tel: 14079
e-mail: erfgoed@zoetermeer.nl
website: www.zoetermeer.nl

Zoetermeer, mei 2023

